

13. Mensch G. Stalemate in Technology – Innovations Overcome the Depression. / Mensch G. – New York, NY: Ballinger. – 1979
14. Freeman C. Technical Innovation, Diffusion and Long Cycles of Economic Development. / Freeman C. / The Long-Wave Debate / Ed. by T. Vasko. Berlin: Springer. P. 295-309
15. Полетаев А.В. «Циклы Кондратьева» в исторической ретроспективе / Полетаев А.В., Савельева И.М. – М.: ЗАО «Юридический дом «Юстицинформ», 2009. – 272 с.
16. Jaruzelski B. Profits Down, Spending Steady: The Global Innovation 1000. / B. Jaruzelski, K. Dehoff. // Strategy + Business. – Issue 57. – Winter 2009, Reprint number 09404. – 14 P.

УДК 330 (045)

КУЗЬМИНОВ С.В.,
Дніпропетровський університет економіки
та права імені Альфреда Нобеля,
к.е.н., доц.

ПРАЦЯ – ГРОШІ – ПОЛІТИЧНА ВЛАДА: ЗАЧАРОВАНЕ КОЛО?

***Анотація.** Стаття стосується проблем, пов'язаних з розподілом ключового ресурсу в різних суспільствах. Аналізується гіпотеза зростаючої диференціації в розподілі ключового ресурсу, викликаній економічним зростанням в давньоримській, ранньокapіталістичній та сучасній економічній системах.*

Ключові слова: алокація, диференціація, економічне зростання.

Кузьминов С.В. Труд – деньги – политическая власть: заколдованный круг?

***Аннотация.** Статья касается проблем, связанных с распределением ключевого ресурса в различных обществах. Анализируется гипотеза возрастающей дифференциации в распределении ключевого ресурса, вызванной экономическим ростом в древнеримской, раннекапиталистической и современной экономической системе.*

Ключевые слова: аллокация, дифференциация, экономический рост.

Kuz'minov S. Labour – money – political power: vicious circle?

***Annotation.** The article concerns the problem of key resource's allocation in the different societies. The hypothesis of increasing differentiation in allocation of key resource caused by economic growth in Ancient Rome, early capitalistic and modern economic systems is analyzed.*

Key words: allocation, differentiation, economic growth.

Актуальність дослідження. Сучасний стан світової економіки визначається, насамперед, глобалізаційними процесами, прискорення яких спостерігається з кінця 1980-х рр. Руйнування світової системи соціалізму, або ж, як це було прийнято називати на Заході, “Східного блоку”, очолюваного СРСР, відкрило великі можливості для економічної, політичної і культурної експансії Сполучених штатів Америки, Західної Європи та найбільш розвинених країн Далекого Сходу. Стрімка транснаціоналізація виробництва, банківської справи та інших фінансових операцій ознаменувала собою якісно новий етап у розвитку міжнародних економічних відносин, але одночасно зі зростанням можливостей виникли передумови для прискорення розшарування світового співтовариства і прояву глобальних економічних криз.

Мета дослідження. На основі поєднання історичного та логічного в розвитку людства виявити передумови виникнення системних криз, пов'язаних з розподілом ресурсів в ході географічного розширення сфери економічних взаємодій.

Результати дослідження. Сутності сучасної глобалізації, її етапам, проблемам та наслідкам присвячені численні публікації українських учених – О.Г. Білоруса, М.І. Долішнього, А.І. Кредісова, Д.Г. Лук'яненка, З.О. Луцишин, Ю.В. Макогона, Ю.М. Пахомова, С.І. Пирожкова, С.І. Соколенка, А.С. Філіпенка та інших, а також іноземних дослідників – Ф. Бродель, І. Валлерстайн, П. Герст, Дж. Даннінг, П. Кругман, А. Ругман, К. Омае, Дж. Сакс та ін. Ґрунтовний аналіз такого багатопланового явища як глобалізація, тим не менше, мало торкнувся закономірностей згасання глобалізаційних тенденцій, що відкриває можливість подальших досліджень в цьому напрямку.

Було б, напевне, не зовсім правильно вважати сучасну глобалізацію абсолютно унікальним явищем. Досить прозорі аналогії можна побачити в історії людства починаючи з найдавніших часів. Найвірогідніше, найдавнішим історичним аналогом сучасної глобалізації стала епоха еллінізму. Еллінізм як культурно-політичне явище охопив значну територію, яка включала не тільки (і, навіть, не стільки) грецькі міста-держави, їх колонії та підвладні території, але і велику кількість держав, які до того не мали з грецькою культурою і способом життя абсолютно нічого спільного. Більш того, як і в сучасному світі далеко не всі вони безумовно поділяли розроблені в Елладі принципи устрою економіки, проте, залучені до системи торговельно-економічних та політичних зв'язків, вимушено адаптували свої національні інституції до потреб передового на той час торгово-ремісничого господарства еллінського типу, заснованого на приватній ініціативі.

Ще більш прозорою видається аналогія між сучасною глобалізацією та Імперською епохою в історії Давнього Риму. Тут вже добре проглядаються навіть деякі характерні протиріччя глобалізації, наприклад, протиріччя між центром та периферією. Хоча сам Рим і був на той час одним з найбільших міст на планеті, проте загальна чисельність його громадян була у багато разів меншою, ніж чисельність жителів всієї імперії. Тут, до речі, спостерігається ще одна аналогія. Надання римського громадянства почало розглядатися як привілей, приблизно так же само, як нині в Україні розглядається можливе членство у Європейському Союзі.

Глобалізація “по-римськи” охопила переважну більшість цивілізованого світу – від Північної Африки на півдні до сучасної Німеччини і Нідерландів на півночі. На Заході Римська імперія сягала Британських островів, а на сході її влада на піку могутності розповсюджувалася на весь Близький Схід. Ті ж території далі на Схід, до яких не дійшла нога римського легіонера, все одно багато в чому знаходилися в сфері римського впливу. Сталість торговельних зв'язків Риму з далеким Китаєм підтверджується як стабільністю споживання шовку римськими патриціями, так і знахідками давньоримських пам'яток на території Піднебесної. Відповідно, все, що історики називають “цивілізованим світом” в тодішньому його стані, було охоплене системою інформаційних, політичних та економічних зв'язків, а значить, це можна розглядати як прообраз глобалізації.

На думку російського економіста О. Ю. Мамедова, падіння римської імперії відбулося через фінансовий колапс, який, в свою чергу, був викликаний популізмом римських імператорів стосовно “хліба та видовищ”, необхідністю утримувати армію та випливаючим з цього бажанням збільшити податки. На думку О. Мамедова саме в Давньому Римі винайшли тіньову економіку, ухиляння від сплати податків та хабарі податківцям і ці винаходи спричинили банкрутство держави і нездатність утримувати армію [2].

Таким чином, практично всі чинники є взаємопов'язаними та обумовлюють одне одного. Проте хотілося б особливо підкреслити провідну роль саме економічних чинників. Погоджуючись з О. Мамедовим в тому, що маніпуляції держави в області державних фінансів можуть спричинити руйнівний вплив на економіку, зауважимо, що проблема не зводиться лише до рівня оподаткування заможних громадян. Також дещо сумнівним є висновок про те, що саме банкрутство держави стало причиною військових поразок римської зброї.

Дуже цікаво у зв'язку з цим порівняти думку О. Мамедова про “проринково” налаштованих імператорів Октавіана та Тиберія як про творців римського економічного дива, з аналізом змін у соціально-культурному житті Риму в той же період, зробленим Г.С. Кнабе, який вказує на швидке знецінення традиційних давньоримських чеснот (військова доблесть, громадянський обов'язок, чесно нажите сільськогосподарською працею багатство) і їх заміну на інші (гроші, здобуті у будь-який спосіб, розкоші, доведені до марнотратства, кар'єризм, як засіб отримання все тих же грошей) [1]. Приголомшливо зростає суспільний вплив людей, які швидко заробляють гроші – лихварів, ораторів (які виконували функції, подібні до сучасних адвокатів), торговців. Не дивно, що в таких умовах стало важко набирати армію, оскільки люди хотіли жити і насолоджуватися розкошами, або ж, принаймні, безплатним хлібом та видовищами, а не ризикувати життям у віддаленій провінції 16 років (що дорівнювало тривалості служби у війську і складало майже дві третини від середньої тривалості життя в Давньому Римі). Відповідно, соціальні стандарти, запроваджені в ранній імперії, робили мобілізаційні заходи все менш популярними, а значить, значно дорожчими.

Проте повернутися до попередніх стандартів було вже неможливо. Давньоримська економіка налаштовувалася на постійне розширення. Наприклад, прийняті в практиці позичання лихварські відсотки у 1 % на місяць, очевидно, були занадто високими для статичної безінфляційної економіки, в якій не відбувається науково-технічного прогресу. Ясно, що прибутковість справи, на яку спрямовуються позичені гроші, повинна бути, як мінімум, вдвічі вищою. Проте де взяти такі гроші, як не на війні за рахунок грабунку, чи, більш вірогідно, на торгівлі рабами, які, знову ж таки, були захоплені на війні? Цей елемент привласнюючого господарства підвищував загальну прибутковість економіки. Відповідно, коли імперія припинила своє зростання і додатковий “привласнюючий акселератор” припинив свою дію, відбулося зменшення реальної прибутковості економічної діяльності. В той же час інерційність споживаючих інституцій (державних виплат малозабезпеченим громадянам, лихварських відсотків, гонорарів адвокатам і т. ін.) вимагала формування фонду споживання на рівні, не меншому ніж попередній. Значить, криза стала неминучою.

Переважає більшість війн має певне економічне підґрунтя. Це, як правило, боротьба за ресурси. Постійні розширення Римської імперії, зокрема, мали на меті захоплення рабів, підтвердженням чому є рапорти про завоювання, в яких незмінно вказувалася велика кількість військовополонених та мирних громадян, обернених на рабів. Але з огляду на розглянуту нами в попередніх розділах особливість людської психіки, яка полягає у здатності сприймати відносні величини, але не абсолютні, можемо передбачити, що в суспільстві, в якому економічна влада тісно взаємопов'язана з володінням найбільш дефіцитним та необхідним ресурсом, буде спостерігатися довгострокова тенденція до збільшення “ресурсоозброєності” домінуючого суспільства цим ресурсом. Або, стосовно рабовласницького Риму, була наявна тенденція до збільшення питомої ваги рабів у загальній чисельності населення імперії взагалі та до збільшення кількості рабів у найбільш заможних громадян зокрема [3].

В той же час, є підстави констатувати наявність певного протиріччя в межах економічної системи, що склалася в імперську епоху. З одного боку, заможні громадяни ставали все більш заможними, а це, як довів двома тисячоліттями пізніше нобелівський лауреат Моріс Алле, завжди означає зубожіння інших верств населення. Відповідно, рабів у великій кількості могли купувати відносно нечисленні групи жителів римської імперії. З іншого боку, римський знавець сільського господарства (яке складало основу економіки античного

суспільства) Катон вказував на те, що найбільш ефективним з точки зору експлуатації рабської праці є господарство з площею земель близько 25 га. Звісно, заможні римляни мали маєтки значно більшої площі, а значить, повинні були використовувати не рабську працю, а вільнонайманих громадян. Хоча витрати на їх зарплатню були вищими за витрати на утримання раба, але це компенсувалося зменшенням витрат на контроль і підвищенням якості роботи. Отже, ті хто міг купити рабів, не потребували їх для виробничої діяльності, а ті, хто потребував рабів для ведення виробництва, не міг дозволити собі їх купувати.

Таким чином, механізм, який можна описати послідовністю “можливість отримати вигоду від відносно незадіяних ресурсів (рабів) – залучення незадіяних ресурсів (за рахунок завоювань) – накопичення ресурсів у окремих осіб – втрата ресурсом своєї економічної цінності” добре описує еволюцію давньоримських глобалізаційних процесів. Подібне протиріччя можна легко побачити і в інших, більш пізніх варіантах глобалізації. Так, варіант глобалізації, який умовно пропонуємо назвати меркантилістським (пізні Середньовіччя – початок Нового часу), був також побудований на подібному ланцюжку, але вже на базі іншого ресурсу і стосовно іншого суспільно-політичного устрою.

Система відносин проходить в своєму розвитку фазу усвідомлення цінності певного ресурсу, фазу його активного залучення, фазу зростання диференціації у розподілі ресурсу і, нарешті, фазу зменшення потреби у ресурсі. Якщо в давньоримську епоху таким ключовим ресурсом були раби, то в пізньому Середньовіччі в Західній Європі цим провідним ресурсом були гроші. Хоча правомірність віднесення грошей до категорії ресурсів може заперечуватися (оскільки гроші самі по собі нічого не виробляють) проте ми вважаємо, що їх можна віднести до категорії організаційних ресурсів. Дійсно, гроші завжди виконували функцію стимулювання економічної активності і в цьому плані є регуляторним інструментом. Що ж до того, чи може мати ефективний інструмент регулювання та стимулювання статус ресурса, то, на нашу думку, це лише питання точки зору, оскільки саме поняття ресурсу не має свого абсолютного вираження. Якщо підходити до цього питання максималістськи, то навіть працю в окремих випадках ресурсом вважати не можна. Наприклад, з точки зору українського економіста XIX ст. Подолинського людська праця та машини є лише модифікаторами природної родючості [4]. Тож враховуючи, що використання грошей в якості мотивуючого і регулюючого інструмента може призвести до підвищення ефективності суспільного виробництва і збільшити масу вироблених товарів та послуг, може вважати гроші ресурсом організаційного характеру.

Брак ресурсів позначається на виробничих можливостях. Це справедливо і стосовно грошей. Брак грошової маси гальмує економічне зростання. Кількісна теорія грошей, виражена, зокрема, в працях І. Фішера, чітко вказує, що кількість грошей повинна бути достатньою для обслуговування товарообігу, хоча і не такою великою, щоб викликати інфляцію. Відповідно, при нестачі грошей для здійснення товарних угод виникають проблеми зі здійсненням розрахунків, що негативно позначається на економічному зростанні.

В сучасних умовах для друкування грошей у разі потреби держава має скільки завгодно можливостей і ніяких обмежень, крім власної волі. Але в часи, коли гроші були зроблені з дорогоцінних металів, обмеження було значно жорсткішим. Щоб чеканити додаткові монети, треба було мати монетарний метал. Добре, якщо країна була забезпечена родовищами золота та срібла. Проте в більшості випадків країни таких родовищ не мали, а змушені були користуватися тим золотом та сріблом, які надходили з-за кордону. Відомо, наприклад, що для карбування перших монет зі своїм профілем російський цар Петро I використовував західноєвропейські йохимсталери, на які під пресом наносили нові зображення російського царя та російського герба.

У використанні грошей в період первинного накопичення капіталу можна побачити той же самий порядок зміни стадій (або, по аналогії з життєвим циклом товару, *життєвий цикл ресурсу*), що спостерігався при рабовласництві. Фази можна охарактеризувати наступним чином:

1. Усвідомлення. На цій фазі поширилося розуміння того, що гроші у вигляді монетарних металів дозволяють отримати корисний ефект на мікро- і макрорівнях.

2. Залучення. Ця фаза знаменується розробкою механізмів свідомого залучення грошей в національну економіку.

3. Диференціація власників. На цій фазі капітал в грошовій формі почав концентруватися в руках деяких членів суспільства, в той час як основна маса населення отримувала цей ресурс у значно меншій кількості.

4. Колапс. На цій фазі золото та срібло значною мірою втрачають свою здатність до стимулювання.

Стосовно першої фази ми вже досить докладно пояснили, що гроші виступають одночасно і організаційно-технологічним ресурсом, і критерієм доцільності. Відповідно, будь-яка діяльність доцільна, якщо вона приносить гроші і чим більше грошей, тим доцільніша діяльність. В цьому плані слід погодитись з К. Полан'ї в тому, що виробництво в епоху меркантилізму було (а багато в чому і донині залишається) чимось допоміжним по відношенню до торгівлі [5]. Якщо для сільськогосподарського виробництва відтворення і стабільність умов виробництва є ключовим фактором, то для торгівлі стабільність є річчю другорядною, а часто, навіть, небажаною, оскільки саме дисбаланс і створює “різницю потенціалів” з якої можна отримати більше прибутку. Відповідно, кустарна промисловість, яка існувала в сільській місцевості, була орієнтована на більш-менш сталій обсяг економічної активності, оскільки була орієнтована на підтримання системи зв'язків, що склалися. Та ж промисловість, яка орієнтувалася на торгівлю, навпаки була орієнтована на максимальне розширення, що давало можливість отримати все більше і більше грошей.

Друга фаза – залучення – особливо цінна тим, що меркантилісти напрацювали цілу низку протекціоністських інструментів, які продовжували використовуватися і після появи більш нових економічних доктрин і продовжують використовуватися понині. Так, у всесвітньо відомому підручнику авторів Фішера,

Дорнбуша та Шмалензі вказується, що Сполучені штати “традиційно мали високі тарифи”, і тільки після другої світової війни ... тарифи стали знижуватися... Ті ж тенденції характерні і для всього індустріального світу” [6]. Та й у XXI ст. торговельні війни між розвиненими країнами спалахують регулярно, що зайвий раз підтверджує живучість протекціонізму.

Диференціація власників означає, що ресурс концентрується у відносно невеликій частині економічних суб'єктів. Ознакою цього в епоху меркантилізму стала поява банків, які видавали кредити паперовими грошами. Банк Англії, який розпочав свою роботу в 1694 р. [7] відразу ж почав видавати процентні кредити і надав їх на суму, яка значно переважала його наявні резерви. Фактично, це була запущена у загальнонаціональному масштабі система часткового резервування, яка до того часу вважалася шахрайством і, приміром, в Італії кілька разів призводила до розорення багатьох людей. Показово, що в обмін на згоду короля створити такий банк приватні інвестори, імена яких не розголошувалися, зобов'язувалися сплатити борги держави на колосальну на той час суму 1,25 млн. фунтів золотом. В комплексі із зuboжінням основної маси населення цей факт свідчить про дуже значну диференціацію у розподілі грошей.

Важливо відзначити, що колапс не призводить до ліквідації ресурсу як такого чи відмови від його використання. Це, скоріше, зміна парадигми і відповідна зміна форми використання ресурсу. Наприклад, криза рабовласництва проявилася в системі колонату, який за багатьма ознаками нагадував, скоріше, феодальні форми експлуатації кріпаків, а не рабів. Аналогічно, колапс системи “гонитви за золотом” проявився в тому, що золото перестало слугувати єдиним платіжним засобом. Поширення переказних векселів та інших форм безготівкових розрахунків, державних цінних паперів і, кінець-кінцем, паперових грошей фактично зняло з порядку денного питання про дефіцит золота як про обмежувач свободи розширення комерційної діяльності.

Таким чином, можемо констатувати, що “життєвий цикл ресурсу” повною мірою проявився і стосовно монетарних металів як організаційно-економічного ресурсу для розвитку широкомасштабної торгівлі. Всі чотири фази, хоча і з певними варіаціями, були пройдені, що і створило інституційні умови для подальших економічних перетворень. Аналогічно до англійської (з певними національно-історичними особливостями) була ситуація в Нідерландах, Швеції, Франції та Північній Німеччині.

Ми підкреслюємо, що дійсно важливим моментом є не просто наявність певних фаз, а формування тих інституційних продуктів життєдіяльності суспільства, які дозволяють вирішувати проблеми, притаманні кожній фазі. Так, наявність паперових грошей в середньовічному Китаї не може розглядатися як ознака завершення меркантилістичної фази економічного розвитку. Важливий не сам дефіцит ресурсу, а те, як суспільство до нього адаптується і які механізми воно при цьому створює. Недостатньо просто мати інструмент. Треба ще розпізнати проблему і своєчасно його використати. Або ж знати, що зараз його не слід використовувати.

Сучасна глобалізація апелює до “загальнолюдських цінностей”: недоторканності приватної власності, свободи та демократії. Причому під демократією зазвичай розуміють прив'язку рішень, які приймаються державою, до результатів волевиявлення суспільства. Тобто, якщо більшість проголосує, приміром, “проти” економічного зростання, то країна має припинити нарощування національного виробництва.

Демократичний механізм (якби він тільки був реалізований на практиці) виявився б, напевне, надто консервативним. Наприклад, якщо на голосування виносить певна реформа, яка призведе до того, що дві третини членів суспільства збільшать свої доходи вдвічі, а ще одна третина – у десять разів, то така реформа не отримає підтримки в суспільстві, оскільки дві третини тих, чий дохід зросте менше, добре розумітимуть, що така реформа означатиме втрату ними економічної влади. Ця ситуація дуже подібна до тієї, яка виникає в рамках класичної гри “Ультиматум”, детально дослідженої представниками експериментальної економіки [9]. У зв'язку ж з тим, що економічне зростання завжди призводить до зростання диференціації доходів у суспільстві [8], можемо стверджувати, що “ідеальна” демократія завжди буде консервативною.

На практиці ситуацію полегшують два моменти:

1. Наявність позаекономічної влади і інструментів неекономічного примусу.
2. Обмеженість інформації, доступної для аналізу.

У зв'язку з тим, що рівномірного виграшу для всіх членів суспільства досягти не вдається, то суто демократичні методи координації, як це не дивно, виявляються надто консервативними. Відповідно, при прийнятті стратегічних, а надто оперативних рішень керівництво країни тією або іншою мірою використовує авторитаризм. Незважаючи на те, що більшість членів суспільства можуть бути невдоволені результатами реформи (наприклад, доходи знижуються, доходи не ростуть, доходи ростуть, але не так швидко, як у інших суб'єктів), реформа відбувається і проводиться в життя авторитарними методами, а незадоволені просто примушуються тим чи іншим способом. Звісно, в такому випадку виникає широке різноманіття можливих зловживань з боку осіб, які виступають від імені держави.

У тих державах, які прийнято називати авторитарними, такі особи взагалі не звітують перед суспільством за ті рішення, які вони прийняли. В суспільствах, які прийнято називати демократичними, звітування все ж таки відбувається (наприклад, у рамках процедури виборів державних посадових осіб), але не по кожній дії, а по їх великій сукупності, що дає більше можливостей задовольнити більшість населення. Наприклад, якщо реформа № 1 дала найбільший вигреш багатшій верстві населення, а реформа № 2 – середньому класу, то є досить велика вірогідність на чергових виборах отримати і голоси багатих, які виграли при реформі № 1, але *відносно програли* при реформі № 2, і голоси середнього класу, представники якого, *відносно програвши* в ході першої

реформи, надолужили в ході другої. Представники ж найбідніших верств населення могли програти і при реформі № 1, і при реформі № 2, але це може не мати абсолютно ніякого значення, якщо вони нечисленні.

Підсилити позитивний (в сенсі позитивної суспільної оцінки) ефект від сукупності реформ можна, якщо маніпулювати сприйняттям суб'єктів. Якщо, наприклад, вдасться зробити так, що середній клас не дізнається, що його виграш від реформи № 1 був значно меншим, ніж виграш багатших верств населення, то в якості точки відліку для оцінки результату реформи № 1 представникам середнього класу доведеться обирати свій стан “до реформи”. У випадку, коли середній клас виграв, але менше, ніж багаті (з точки зору компаративного егоїзму програв, але відносно), то результати реформи № 1 будуть оцінені як позитивні. Аналогічно, якщо якимось чином зробити виграш середнього класу порівняно з багатими не надто помітним для останніх, то можна сподіватися, що оцінка реформи № 2 буде позитивною не тільки з боку середнього, але і з боку заможного класів.

Ясно, що можливості такого роду маніпулювання обмежуються ступенем поінформованості економічних суб'єктів. Чим більше обізнані суб'єкти про те, як відчувають на собі наслідки реформ інші члени суспільства, тим менше можливостей для маніпуляції сприйняттям і тим більше ризик проявів компаративного егоїзму, спрямованого проти держави (вірніше, проти діяльності суб'єктів, яку вони здійснюють від її імені). Відповідно, держава зацікавлена в існуванні різного роду таємниць, в першу чергу тих, які стосуються доходів та майна – таємниці банківських вкладень, таємниці джерел та обсягу доходів, таємниці персоналій власників підприємства тощо.

Проте такі таємниці, без сумніву, шкодять і самій державі, оскільки закривають інформацію, необхідну для державного управління. Зокрема, контроль за повнотою сплати податків, які складають переважну більшість доходів держави, практично неможливий без контролю грошових потоків за обсягами та персоналіями, а при наявності податків на майно (особливо, прогресивних) контроль часто вимагає чіткого визначення персоналій власників. Тому держава намагається зробити таємницю вибірковою, тобто інформація повинна бути розкритою лише державним службовцям, але залишатися таємницею для всіх інших членів суспільства. Проте на практиці державні службовці цю конфіденційну інформацію охоче продають зацікавленим особам, проте коштує вона недешево. Відповідно, доступ до такого джерела мають, переважно, більш забезпечені члени суспільства, а значить, саме вони чіткіше контролюють свої власні відносні виграші та програші і саме вони справляють більший вплив на державу, як на регулятор реформ. Відповідно, з цієї причини держава змушена саме їх думку враховувати більшою мірою при плануванні своєї регуляторної діяльності. Таким чином складається ситуація, інформаційної асиметрії, подібної до тієї асиметрії яка складалася по відношенню до володіння рабами в Давньому Римі або володіння грошима в епоху первинного накопичення капіталу купцями.

Таким чином, якщо держава проводить реформи або просто організує свою поточну діяльність з оглядом на схвалення електорату, вона буде більш схильною до таких дій, які дають найбільший виграш багатшим членам суспільства, оскільки саме вони виступатимуть за свої права. Щоправда, в системі голосування “одна особа – один голос” багаті будуть у відносній меншості, оскільки багатих не може бути багато, бо вони перестануть бути багатими і стануть “як усі”. Проте, як ми вже вказували, в сучасній економіці значного поширення набула практика “голосування грошима” у різних формах – від “законної” економічної влади, вираженої у платоспроможному попиті на товари і ресурси до абсолютно незаконного підкупу посадових осіб та виборців.

Що може очікувати таке суспільство у майбутньому? Історія вже кілька разів демонструвала, що значне розшарування суспільства дестабілізує його і набирає рис фатального протиріччя, яке в кінцевому підсумку і викликає зникнення або докорінну трансформацію існуючих суспільно-економічних форм.

Висновки. Держава демократичного характеру має тенденцію до проведення реформ на користь багатих, внаслідок чого багаті стають ще багатшими. Відповідно, бідні відносно них біднішають, що означає зростання диференціації в суспільстві, характерної для третьої фази життєвого циклу ресурсу. Подібним чином зростала диференціація у володінні рабами в Давньому Римі внаслідок постійних війн, проголошуваних державою; так само зростала диференціація у володінні золотими та срібними грошима в меркантилістську добу в Західній Європі. Оскільки ці дисбаланси свого часу призвели суспільство до колапсу і посилили дезінтеграційні процеси, то цілком вірогідно, що саме інформаційні дисбаланси між різними соціальними групами стануть обмежувачами сучасного варіанту глобалізації.

Список використаних джерел:

1. Кнабе Г.С. Категория престижности в жизни Древнего Рима / Г. С. Кнабе // Быт и история в античности: статьи. – М.: “Наука”, 1988. – С. 143–169.
2. Мамедов О. Ю. Из истории экономических преступлений государства / О. Ю. Мамедов // Terra Economicus (Экономический вестник Ростовского государственного университета) – 2009. – Том 7, № 2. – С. 104 – 116.
3. Тацит П.К. Анналы; Малые произведения. История / Корнелий Публий Тацит; [пер. с лат.] – М.: ООО “Издательство АСТ; “Ладомир”, 2001. – 986 с.
4. Подолинський С.А. / Вибрані твори / С.А. Подолинський. – Київ: Видавництво ТОВ “Поліграф – Сервіс”, 2008. – 302 с.
5. Поланьї К. Економіка як інституціонально оформлений процес / К. Поланьї // Економічна соціологія. – 2002. – Том 3. № 2. – С. 62–73.

6. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. – М.: Дело, 1993. – С. 705-706.
7. Bank of England [Электронный ресурс] / Банк Англії. – Електрон. дані. – Лондон: Банк Англії, 2010. – Режим доступу: <http://www.bankofengland.co.uk>, вільний. – Загл. з екрану. – Мова англ.
8. Кузнец С. Современный экономический рост: результаты исследований и размышления: Нобелевская лекция. 11 декабря 1971 г. / Саймон Кузнец (Kuznets) // Нобелевские лауреаты Слобожанщины / Ю. Л. Волянский, И. И. Залобовский, Б. Я. Пугач [и др.]. – Х. : Факт, 2005. – С. 271–294.
9. Sanfey A. The Neural Basis of Economic Decision-Making in the Ultimatum Game / Alan J. Sanfey, James K. Rilling, Jessika A. Aronson, Leigh F. Nystrom, Jonathan D. Cohen // Science. – 13 June 2003. – Vol. 300. # 5626 – pp. 1755-1758.

УДК 339.944+332.1

ПАНИКАР Г.Ю.,
Інститут міжнародних відносин НАУ,
доцент кафедри міжнародних економічних
відносин і бізнесу, к.е.н.

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню західного досвіду державно-приватного партнерства. Розглянуті особливості механізму державно-приватного партнерства в Німеччині, особливу увагу приділено тим економічним та організаційним складовим, що, на думку автора, можуть бути використані в Україні.*

Ключові слова: державно-приватне партнерство, Німеччина

***Аннотация.** Статья посвящена исследованию западного опыта государственно-частного партнерства. Рассмотрены особенности механизма государственно-частного партнерства в Германии, особое внимание уделено тем экономическим и организационным составляющим, которые, по мнению автора, могут быть использованы в Украине.*

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, Германия

***Annotation.** The article is devoted to the study of the foreign experience in the public-private partnership. The peculiarities of the mechanism of the public-private partnership in Germany is analyzed. The author pays special attention to those economic and organizational elements of PPP, which can be useful for Ukraine.*

Keywords: Public-private partnership, Germany

Актуальність дослідження. Бурхливий розвиток різноманітних форм державно-приватного партнерства у всіх регіонах світу, їх широке поширення в самих різних галузях економіки дозволяють трактувати цю форму взаємодії держави та бізнесу як характерну рису сучасної змішаної економіки.

Проте, партнерство держави та приватного бізнесу є складним процесом, який складається з багатьох стадій і передбачає системне визначення необхідних напрямів партнерства, вимог до його якості та обсягів, платіжного механізму, процедур виявлення та оцінювання ризиків, їх розподілу між державою та приватним партнером, нагляд та контроль з боку держави за використанням приватним інвестором державного та комунального майна, яке передано в строкове користування. На відміну від традиційних форм співпраці, державно-приватне партнерство створює свої моделі фінансування, стосунків власності і методів управління.

Враховуючи вищезазначене, набуває надзвичайної актуальності питання дослідження світового досвіду в сфері державно-приватного партнерства, з метою вивчення сучасних механізмів та принципів побудови державно-приватного партнерства та шляхів використання цього досвіду в Україні.

Аналіз досліджень та публікацій. В останні роки, дослідженню взаємодії держави і бізнесу питанню на Україні почали приділяти все більшу увагу. Серед наукових робіт присвячених даній проблематиці хотілось би виділити роботи наступних дослідників: Білі С.О., Варналія З.С., Данилишина Б. М., Долішного М. І., Керецьмана В. Ю., Кредісова А.І., Макогона Ю. В., Морозова В.С., Мокія А.І., Олійника Я. Б., Пахомова Ю.М. та інших дослідників. У російській економічній науці хотілось би виділити праці В. Авекова, Є. Альошина, В. Варнавському А. Вихряна, М. Вилісова, Н. Дороніної, А. Єжова, Л.І.Єфімової, І. Заїки, А. Зельднера, Ю. Зворикіної, Н.Ігнатюка, А. Конопляника, В. Косторниченко, В. Лівшиця, С. Лівшиця, В. Михєєва, Л. Ніколаєвої, Р.Нурмухаметова, І. Осадчюї, Н. Саванкової, М. Савіна, Н. Свистунова, М.Субботіна та Л. Чорного. Серед закордонних економістів, які досліджували проблеми державно-приватного партнерства слід зазначити праці А.Акінтоє, Е.Аткінсона, Д.Гафні, Е.Лемана, Д.Мулкаї, Р. Лоусона, А.Мустафа, Д.Прайса, Д.Поллока, М.Портера, Д.Стігліца, Л.Стіенса, Д.Харріса та ін.

Виявлення невирішених проблем. В Україні розвиток партнерських відносин держави і бізнесу знаходиться на початковій стадії. Тільки в липні 2010 року в Україні був прийнятий закон «Про основні засади взаємодії держави з приватними партнерами». Проте досі ще не сформовано інститути та інституціональне